

ХУМБОЛТОВ
КЛУБ
СРБИЈЕ

19

ГЛАСНИК

MITTEILUNGEN

19

HUMBOLDT-
CLUB
SERBIEN

TATJANA CVJETIĆANIN

Narodni muzej u Beogradu

ARTEFAKTI ILI NARATIVI - INTERPRETACIJA RIMSKE PROŠLOSTI

Uticao izložbi morao bi da bude značajniji od informacija i pukog gomilanja specifičnih činjenica o eksponatima. Fokus izložbi treba da je na vrednostima, stavovima, ponašanjima.

Na primeru rimskog nasleđa (sl. 1), odnosno kako se ono predstavlja i upotrebljava u muzejima u Srbiji, preispituje se da li su novi pristupi u interpretaciji prošlosti postali deo muzejske prakse.

Muzeji, arheologija i publika

Kustoska praksa se promenila od pukog prikupljanja, analitičke obrade, čuvanja i kreiranja izložbi za eksperte i upućene posetioce, u kreiranje priča za čitavu javnost i dublje povezivanje muzeja sa današnjicom. Postavljanje publike u centar dalo je novi zadatak i muzejskoj arheologiji koji bi ukratko mogao da se formuliše kao potreba za novom interpretacijom prošlosti.

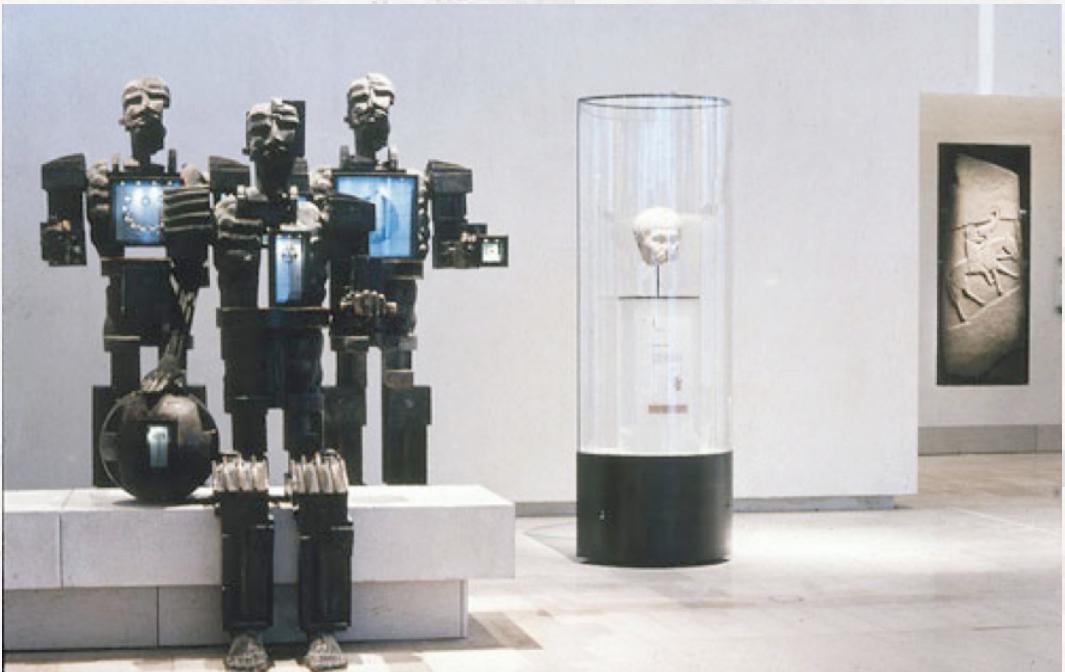
U muzejskoj arheologiji, različite zvanične reprezentacije prošlosti, ali većina u okvirima evolutivno komparativnog metoda i kulturnoistorijskog pristupa, u kojem se nude činjenice o pravolinijskom razvoju i prošle kulture vide kao statične, postepeno se zamenjuju otvorenim konstrukcijama različitih prošlosti, koje bi trebalo da budu aktuelnije i vrednije ljudima današnjice, da predstavljaju kompleksne teme kojima se arheološka istraživanja dovode u vezu s problemima modernog sveta.

Ovaj segment javne arheologije, arheološke izložbe, stalne i povremene, istovremeno najvidljiviji muzejski forum i osnovni medij muzeja, iako je najviše vidljiv i podleže potpuno javnoj kontroli i preispitivanju, retko se razmatra s pozicija kritički upućene perspektive. U jezgri osvrta i debata o razvoju discipline i dalje je arheološka teorija, odnosi koji se menjaju između arheološkog istraživanja i tumačenja arheološkog zapisa, a priroda muzejskih reprezentacija i implikacije ili uticaji koje ima u svom okruženju, važan aspekt arheološke prakse – odvojen mada tesno povezan sa akademskom, naučnom arheologijom, retko interesuje stručnjake. Muzej kao mesto institucionalizacije memorija i zvanične reprezent-

acije prošlosti, koji utiče na formiranje vrednosti i stavova, traži stalno preispitivanje (Sl. 2).

Sl. 1. Rimski kapitel *in situ*, utvrđenje Dijana, kod Kladova

Sl. 2. *Ljudi*, skulpture ser Eduarda Paolocija koje predstavljaju temu *Oni i mi*, © Trustees of the Paolozzi Foundation (Nacionalni muzej Škotske, Edinburg)

Stoga se ovde otvaraju neka važna pitanja arheološke teorije i aktuelne muzejske prakse: koji arheološki koncepti su dominantni i primenjuju se u muzejima u Srbiji u 21. veku, odnosno kako se prošle kulture procenjuju i doživljavaju u sadašnjosti, u kojem kontekstu danas nastaju postavke, kakav je sadržaj i priroda interpretacija, kao i da li su promene u muzeologiji – prelazak s autoriteta kustosa ka orijentaciji na posetioca i kompleksnu ulogu medijatora, te u arheološkoj teoriji – promene interpretativnih okvira, uticale na arheološke muzeje i muzejsku arheologiju u Srbiji, posebno kada predstavljamo rimski period.

Rimsko nasleđe u Srbiji

Jedna od teritorija koju su Rimljani osvojili na početku 1. veka n. e. i uključili u Rimsko carstvo za narednih šest vekova, bila je i oblast današnje centralne i južne Srbije. Najpre deo novouspostavljene provincije Mezije, ova teritorija, zajedno sa zapadnim delom današnje Bugarske i severnim delom današnje Makedonije, postala je 85. godine n. e. posebna provincija Carstva, pod nazivom Gornja Mezija. Deo Vojvodine je od početka 1. veka uključen u provinciju Panoniju. Rimski uticaj na lokalno stanovništvo, kulturu, različite oblike društvenog i ekonomskog života bio je izuzetno velik, i nakon perioda uspostavljanja rimske vlasti u velikoj meri promenjene su sve materijalne manifestacije, koje posebno od 2. veka pokazuju mnoštvo zajedničkih karakteristika sa ostalim teritorijama Rimskog carstva. Od velikog značaja za Gornju Meziju, njenu istoriju i osobenosti, bio je njen status pogranične provincije (Sl. 3). Utvrđena severna granica duž Dunava (limes), koja je bila deo odbrambenog sistema Carstva, sa legijskim utvrđenjima u Singidunumu (Beograd), Viminacijumu (Kostolac) i moguće na početku rimske vlasti i u Margumu (Dubravica) i sa preko 30 augzilijarnih tvrđava i utvrđenja, te sa stalnom vojnom posadom koju su činile legije IV Flavia i VII Claudia, jedna je od najvažnijih karakteristika ove provincije.

Period vladavine Flavijevaca i Trajana predstavlja specifičnu i veoma značajnu fazu u razvoju gornjomezijskog limesa (Sl. 4) koja je bila rezultat bitnih promena u rimskoj politici prema granicama. U to vreme, a posebno u doba vladavine Domicijana, granica na Dunavu postala je žarište rimskih vojnih aktivnosti, određujući dalju vojnu istoriju Carstva u celini, a posebno vojnu i ekonomsku istoriju Gornje Mezije. Stvoren je i izgrađen novi odbrambeni sistem duž Dunava koji je obezbeđivao i prolaze prema jugu. Ovaj pravolinijski niz fortifikacija završen je u vreme Trajana, a komunikacije su razvijane i probijanjem plovnog kanala u Đerdapu (kod današnjeg Sipa) i izgradnjom mosta između Pontesa (Kostol) i Drobete (Turn Severin).

Osim zaštite granice, za Rim je od velikog značaja bilo i rudno bogatstvo ove teritorije. Mezija bi mogla da se nazove i provincijom ruda. Rudnike Gornje Mezije činile su četiri celine: metalla Dardaniae sa rudnicima na jugu i jugozapadu provincije; metalla Pincensia sa rudnicima u dolini Peka i Mlave; metalla Tricornensia

Sl. 3. Mapa granica Rimskog carstva - *Frontiers of the Roman Empire* (© FRE)

Sl. 4. Trajanova tabla, Đerdapska klisura

čiji su rudnici bili u današnjoj Šumadiji (centralna Srbija) i posebno na Kosmaju; civitas Moesorum na teritoriji Meza u istočnoj Srbiji.

Gornjomezijski deo limesa izgubio je svoj vojni značaj u 2. Veku, nakon osnivanja provincije Dakije (Sl. 5). Međutim, nakon napuštanja Dakije 274. godine, cela severna granica Gornje Mezije, ponovo se pretvorila u prvu odbrambenu liniju, ali sada je u okvirima novoosnovanih provincija Prve Mezije i Priobalne Dakije. U unutrašnjosti je stvorena Srednja Dakija, koja je uključivala i delove ranijih provincija Donje Mezije i Trakije, dok je u zapadnom delu formirana Dardanija. Osim administrativnih promena, kasnorimski period obeležavaju i velike vojne i ekonomske promene, koje su unele nove osobenosti u sve sfere. Utvrđenja i tvrđave duž granice su ojačana ili su izgrađena nova, a od 4. veka trupe na limesu uključivale su u svoju strukturu varvare u statusu federata. U Dardaniji i Srednjoj Dakiji podignute su mnoge fortifikacije od regionalnog značaja koje su obezbeđivale komunikacije i važne ekonomske resurse, ali su služile i kao pribežišta.

Posebno su značajne palate, impresivne građevine koje su podigli impera-

Sl. 5. Utrđenje Dijana, kod Kladova

Sl. 6. Carska palata Romulijana, kod Zaječara

tori rođeni na Balkanu, kao što je Romulijana koju je sagradio Galerije (Sl. 6), Šarkamen - Maksimin Daja, palata odnosno veliki ekonomski centar u Medijani, carska palata u Sirmijumu, ili u 6. veku grad Iustiniana Prima koji je podigao Justinijan. Invazija Huna sredinom 5. veka dovela je do povlačenja rimske vojske sa severne granice, koje je trajalo više od pola veka, te urušavanja rimske administracije. U naseljima se pojavilo novo, varvarsko stanovništvo. Kratak period ranovizantijskog jačanja rimske vlasti i obnove i ojačavanja fortifikacija završio se avaro-slovenskim osvajanjem ovih teritorija početkom 7. veka.

Novе postavke u Srbiji

Na samom početku 21. veka, impresivan broj muzeja u Srbiji – impresivan za nestabilnu ekonomsku situaciju – započeo je, a neki su i okončali, izmene stalnih postavki. Poslednjih decenija živa je i izložbena delatnost kako nacionalnih, tako i regionalnih i gradskih muzeja. Očekivali bi, nakon višegodišnje okamenjenosti i marginalizacije, primenu novopostavljenih standarda i savremenih teorija, kako muzeoloških tako i onih razvijenih u okvirima posebnih naučnih disciplina. Međutim, čini se da su u muzeji u Srbiji odlučili da ne primete i ne primene nove koncepte, ili pak da prihvate samo tehnološke inovacije u prezentaciji, redizajn, i deo teatra i spektakla, i da formalnim, a ne sadržajnim izmenama transformišu kustosku praksu. Ovo je slučaj i sa izlaganjem arheologije.

Artefakti prošlih kultura čine jezgro mnogih muzeja osnovanih u Srbiji – arheološke zbirke u svome fondu ima preko 60 muzeja (Sl. 7). Većina ih se (i dalje) ponaša kao istraživačke ustanove, prestižni autoriteti ili hramovi istorije, u kojima

Sl. 7. Izložba *Kale Krševica*, Narodni muzej u Beogradu 2012.

Sl. 8. Muzej u okviru Arheološkog parka Ksanten (foto autor, 2014)

remek-dela, posebno kod nacionalnih muzeja, a kontinuitet bez diskusije kod svih, obeležavaju njihov javni forum. Okviri i pristup su bili kulturnoistorijski, a ideja kontinuiteta i pravolinijskog razvoja, u kojem posebnu važnost imaju spona s velikim civilizacijama poput rimske, i dalje obeležavaju većinu muzeja.

Muzeji danas nude različite tipove postavki i različite narative, sa velikim varijetom atrakcija i ekskluziviteta (Sl. 8). Arheologija u muzejima je relativno mali deo tog spektakla i često su odgovor muzeja na promene dve suprotnosti: izdvojena, izolovana egzistencija, ili potpuna komercijalizacija, tržišno orijentisana industrija. Prva dovodi u pitanje opstanak muzeja, a druga – orijentacija na ekskluzivitet, vrednosti i raritete, ili rečima Endrua Maklenana (2003) „oprobani recept koji obuhvata impresionizam, mumije i sve ono u čijem se nazivu nalazi reč zlato“, svodi muzej na prezentacije veličanstvene prošlosti, ili na popularnu arheologiju, u kojoj je kustos zabavljač.

O mnogim ovim problemima muzejska i javna arheologija u Srbiji još ne razmišlja. Tek je započeto istraživanje istorije arheologije i, u uskom krugu, promišljanje o javnosti, prezentaciji, medijima, ili političkoj upotrebi nasleđa i ulozi koju arheologija ima u živim zajednicama.

Predstavljanje i upotreba rimske prošlosti

Većina muzeja u Srbiji koji u svom fondu imaju rimske artefakte – osim novog muzeja u Viminacijumu i specijalizovanog arheološkog muzeja u Kladovu – muzeji su kompleksnog tipa, koji predstavljaju raznolike teme povezane za istoriju i kulturu svog regiona ili grada. Kao rezultat, uglavnom imamo postavke koje pokrivaju veoma širok vremenski raspon, a arheološki segmenti uobičajeno naglašavaju jedinstvenost, najstarija svedočanstva civilizacije i lepotu kada govore o prošlosti, ili vrhunska tehnološka dostignuća, ekonomske aspekte i aktivnosti, preko serija tipološki uređenih predmeta, najčešće alatki, posuda ili nakita (Sl. 9).

Za rimski period, uglavnom se ovi objekti tumače na osnovu kritikovane teorije romanizacije i kroz vizuru lepih umetnosti. Primer nam pruža – kao paradigma za druge muzeje – Narodni muzej. Sve tri stalne postavke Narodnog muzeja, realizovane od sredine do kraja 20. veka, nude estetizovanu, monolitnu prošlost, predstavljenu kroz vizuru istorije umetnosti i vizuelnu kulturu.

U svojim postavkama, Narodni muzej je primenio posebnu vrstu simbolističkog pristupa, u kojem se lepota, njena simbolička snaga nudi posetiocu kao stvar vere, a ne kao tumačenje (Sl. 10). Ovaj umetnički pristup, veoma čest kada se govori o antičkoj arheologiji, bio je dosledno primenjen i na nalaze praistorijskog i srednjevekovnog doba. Artefakti, estetizovani – kod kojih je primaran kvalitet, udaljeni – koji se i dizajnom drže na distanci, a naposletku i komodifikovani – u konstruisanom okruženju u kojem predstavljaju dobro/robu, prenose prošlost kao linearan proces, u kojem jedan set okolnosti daje prostor sledećem. Seg-

Sl. 9. Muzej u Beloj palanci, nova postavka iz 2013. godine

Sl. 10. Lepota kao stvar vere: paradni šlem, 2. vek (Narodni muzej u Beogradu)

menti prošlosti su statični, zamrznuti u svojevrsnoj „arheološkoj sadašnjici“. Kreirana je istorija, i to umetnosti, u kojoj se društva – njihova duhovna dostignuća – kreću napred, ostavljajući prošlost za njima. Pogled je optimističan: ovo kretanje generalno dovodi do stalnog napretka.

Izložbeni plan koji je bio bez dubine, bez račvanja i mogućih kružnih kretanja – strogo pravolinijski, predstavlja znanje kao da je ono mapa dobro znanog terena koja se postepeno razvija pred posetiocima, i kao da su svi odnosi unutar celine potpuno razumljivi.

Ovaj plan poslužio u konstrukciji pravolinijskog umetničkog – duhovnog – kontinuiteta. A on je počivao na antičkom nasleđu. Veliki prostor u centru izložbenog dela u prizemlju, akcentovan dvostrukom kolonadom stubova, nalik na atrijum, u prve dve postavke iskorišćen je i kao središte i fokus postavke (Sl. 11 i 12), namenjen najreprezentativnijim predmetima – antičkoj skulpturi. Postavljanje u cen-

Sl. 11. Arheološka postavka Narodnog muzeja, 1950/60-te

Sl. 12. Arheološka postavka Narodnog muzeja, 1960/70-te

tar grčkih i rimskih portreta, statua i dekorativne plastike ističe veličanstvenost antičke umetnost koju baštini Srbija potvrđujući simboličnu snagu i prestiž koju i dalje imaju Grčka i Rim: ovo prisvajanje treba da ukaže da je i Srbija na mapi civilizovane Evrope, one koja direktno nasleđuje antičku kulturu i njene institucije. U postavci iz 1980-ih, mada su iz ovog centralnog dela gotovo potpuno uklonjene skulpture, dominantna je ostala antička umetnost, koja dobija dve trećine izložbenog prostora u prizemlju.

Slično je i u Arheološkom muzeju Đerdapa otvorenom 1996. godine u Kladovu, s postavkom koja je trebalo da predstavi rezultate arheoloških istraživanja u zoni ugroženoj gradnjom velikog hidro-energetskog sistema Đerdap. Preko 70 lokaliteta različitih perioda je istraženo na potezu od Golupca do Radujevca. Kao jedan od retkih specijalizovanih arheoloških muzeja u Srbiji, očekivali bi da bude lider u muzeologiji i da se u ovom muzeju otvore raznorodna važna i aktuelna pitanja, značajna ne samo naučnoj ili baštinskoj zajednici, već zajednici u celini. Međutim, predstavljena je generalna slika razvoja (Sl. 13), naslova „Veličanstveno je stajati na obali Dunava“, u kulturnoistorijskom kodu, a estetizovana postavka ilustruje visoke domete prošlih kultura, posebno superiornost Rimskog carstva, s imanentnim stavom o rimskoj kulturi kao izvoru civilizacije kakvu znamo. Artefakti su postavljeni na impozantnu udaljenost od prozaičnog i svakodnevnog

Sl. 13. Postavka Arheološkog muzeja Đerdapa, 2000-te

života, a arheološki zapisi postavljaju pre svega lepotu u fokus, „bezvremenu sposobnost čoveka kao umetnika“ Prošlost je monolitna, veličanstvena.

Razvoj arheološke teorije, kako smo već rekli, posebno u poslednjim decenijama 20. veka, stvorio je i nove mogućnosti i načine za interpretaciju arheološke građe u muzejima. Najvažniju promenu predstavlja pokušaj da se razume priroda društvenog konteksta u kojem nastaje materijalna kultura, koji podrazumeva da prošlost ima živu mrežu značenja. Bitno je da proizvođenje veza između predmeta i ljudi podrazumeva kreiranje izložbi koje ne beže od predstavljanja kompleksnih tema i pitanja kojima se arheološka istraživanja dovode u vezu s problemima modernog sveta.

Mezijski limes, recimo, jedna od pograničnih zona u kojima se stapa imperijalna sfera i efekti rimske imperijalne politike i lokalnog miljea, koja nudi veliki potencijal ne samo za upoznavanje Rimskog carstva i kulture, poimanje složenih interakcija i društvenih odnosa između Rimljana i lokalnog stanovništva, granice kao kontaktne zone, već i za identifikaciju istorijskih procesa i intervencija koji su uticali na sadašnji oblik kulturnog pejzaža i razumevanje modernih granica.

Osim kulturno-istorijskih slika napretka preko vrhunskih estetskih i tehnoloških dostignuća Rima, geografske rasprostranjenosti limesa, vojnih operacija i okupacije, istorijskog razvoja rimske granice od 1. do 6. veka, različitih tipova forti-

fikacija i njihovog izgleda i planova, kao i vojne opreme i naoružanja, rezultati arheoloških istraživanja omogućavaju i druge slike, raznovrsne naracije.

Dominantni i često primenjivani suprotstavljeni entiteti i predstave u tumačenju Rimskog carstva i na tlu današnje Srbije, u kojima se prepoznaju dve sučeljene celine, prisustvo jakog autohtonog elementa uz rimski, trebalo bi u novim interpretacijama da se kritički preispitaju. U arheološkim podacima vidljiva je transformacija autohtone kulture u rimsku, identiteti koji se menjaju s dolaskom Rimljana, kompleksni pregovori, različitost, a ne jednodimenzionalno prihvatanje rimske kulture. Istraživanje i predstavljanje procesa rastakanja lokalnih identiteta i konstrukcija novih kulturnih modela na granici podrazumevaju ne samo nekritično naglašavanje preživljavanja lokalnih osobina, autohtonog ukusa i lokalnih verovanja, već proučavanje i prikazivanje odnosa između lokalnog i rimskog. Pronaći način da se predstave novi modeli tumačenja i kulturno hibridna priroda Rimskog carstva, veliki je izazov za muzeje.

I u lokalnim muzejima postavke teže ka predstavljanju generalne slike, informativne (Sl. 14). Sveobuhvatnost predstavljanja Rimskog carstva ne treba da bude cilj svakog muzeja: usmeravanje na lokalno značajne teme, preko relevantnih

Sl. 14. Narodni muzej Leskovac, nova postavka *Vremeplov leskovačkog kraja* iz 2015. godine

nalaza iz sopstvenih zbirki koji ilustruju detalje života u vreme Rima, te dopunjavaju fizičke arheološke ostatke na terenu, osnovni je način na koji ovi muzeji mogu da ostvare svoju široku javnu ulogu. Mozaik tematskih izložbi koji nudi mrežu svedočanstva o pojedinačnim lokalitetima i fenomenima, kreirajući za sadašnji trenutak značajne kontekste za pojedinačne predmete, osnova je i za višestrano predstavljanje i generalnih tema povezanih za Rimsko carstvo.

Osim informacija o tome gde se nalazi Rimsko carstvo, šta mu je prethodilo, šta je Rimsko carstvo držalo zajedno, ko je vladao, ko se pokoravao, a ko se suprotstavljao, kako se tumačio svet, kako su se Rimljani videli, od čega su ljudi živeli, prezentacije i tumačenja mogu da predstave dinamiku prošlih društava, multikulturalnost, migracije, klase, pol, ukratko, one do sada često skrivene istorije; mogu da uključe narative o svakodnevnom životu, staleškim ili porodičnim odnosima, ženama na granici, božanstvima i verovanjima, odnosu prema smrti, komunikaciji, pismenosti, snabdevanju, ishrani ili gladi. Konačno, a možda i najvažnije, kada je reč o limesu, interpretacije treba da uključe i pitanje granice kao zone kontakta, odnosno pitanje konflikta i saradnje, kao i veze s kasnijim podunavskim granicama i onim modernim, te diskusije o savremenim temama vezanim za granice. Rimaska granica je bila promenljiva, živa, a novi istorijski slojevi donose nova značenja.

Ukratko, ne utiče se na naše poimanje sveta. Muzeji uglavnom ne nude primere različitih istorija i narativa, niti omogućavaju okruženje u kojem posetioци mogu da sretnu, porede, suoče, isprobaju ili debatuju određene vrednosti i ideje.

Time se otvara se prostor za druge narative, te tako imamo sadašnja znanja javnosti u Srbiji koja su prilično mala, često neprecizna, pomešana sa idealističkim shvatanjima prošlosti, a u medijima i afirmacijom pseudonauke (Sl. 15). Kada je reč o rimskom nasleđu, karakteristično je, naročito od 2000-ih, uspostavljanje linijske veze između rimske države i današnje Srbije. Ističe se značaj, posebno broj, rimskih careva s tla Srbije, te posebno period kasne antike. Naglašavanje toga da smo mi deo proslavljenog Carstva nije koncept karakterističan samo za Srbiju: rimsko nasleđe i dalje se danas posmatra kao osnova Evrope. Ističe se superiornosti Rimljana, civilizovanih i panevropskih aspekata Rimske imperije, čak i na mestima gde su Rimljani retko boravili.

Polazište za važnost Srbije za trajanje Rimskog carstva nalazimo u stručnim tumačenjima, autorizovanom diskursu nasleđa – o liniji careva koji stižu sa Balkana, o hrabrim carevima vaspitavanim na ponosu i veri, koji svi potiču sa teritorije današnje Srbije, čije područje ima poseban duh. U javnom se diskursu, preko akademskog, ideja o značaju Srbije za opstanak Rimskog carstva – o momentu kada je ova teritorija bila centar „civilizovanog sveta“ – pojavljuje 1993. godine, kada se obeležava 1700 godina od uspostavljanja tetrahije. Carevi rođeni na prostoru današnje Srbije, u to vreme šest, omogućavaju i da značaj preraste u nacionalni ponos, tako da 20 godina kasnije javnost zna da je kasnoantičko doba vreme

Sl. 15. Izložba Konstantin Veliki i *Milanski edikt. 313*, Domus scientiarum u Viminacijumu, 2013.

kada su centralni Balkan i naročito teritorija današnje Srbije dospeli u „samu žižu istorijskih i kulturnih zbivanja o čemu blistavo svedoči arheološko nasleđe našeg tla“ (Sl. 16).

Sl. 16. Izložba Konstantin Veliki, Trijer, 2007. godina.

Stoga, ne čudi način na koji je proslavljeno 1700 godina od donošenja Milanskog edikta, kada su veličani oni arheološki lokaliteti i nalazi koji „podsećaju na Konstantina Velikog i njegovu slavnu prošlost, čiji smo i mi deo“.

Posebna izložba priređena je povodom ove godišnjice, „Konstantin Veliki i Milanski edikt 313“, s podnaslovom „Rađanje hrišćanstva u rimskim provincijama na tlu Srbije“, koja je predstavila (ponovo i samo) vrhunske domete i fine primerke. Umesto kompleksne slike transformacije kasnoantičkog doba, sukoba koji su pratili novouspostavljenu vlast, oficijelne i privatne pobožnosti, promene i pregovaranja identiteta, ovde je estetizacijom prošlosti sugerisana, kao osnovna odlika doba, idilična slika izuzetne raskoši koja bezrezervno ukazuje na značaj naših prostora. Na izložbi je bitnija od tolerancije postala monolitna singularna istina o važnosti područja Srbije u rimsko doba (Sl. 17).

Muzej je bio kreirao izložbu koja je u skladu s pre-koncepcijama koje su česte u javnosti, o drevnoj, staroj kulturi koja se oslanja i na rimsko nasleđe, o linijskoj vezi između rimske države i današnje Srbije. Kustosi su mogli upravo u odnosu

Sl. 17. Izložba Konstantin Veliki i Milanski edikt. 313, Narodni muzej u Beogradu, 2013. godina.

na ova poluznanja i predrasude drugačije da osmisle koncept ove izložbe. Stavovi javnosti i pravo na različito shvatanje vrednosti arheološkog nasleđa ne znači istovremeno i njihovu legitimnost, kao što ni institucionalizovani, autorizovani diskurs prošlosti – koja se stalno iznova konstituiše – nije singularna istina.

Obeležavanje godišnjice donošenja Milanskog edikta, pratile su različite manifestacije i događaji. Jedan je bio posebno zanimljiv, a pratio je i pomenutu izložbu – senzacionalno izvođenje opere „Aida” u Viminacijumu (Sl. 18). Natpisi u novinama su bili „Aida i Konstantin u Viminacijumu”. Pitanja mesta na kojem se predstava izvodi, teme, veze sa Milanskim ediktom, a posebno tolerancije, nisu postavljana. Da li je to ono što podrazumevamo pod oživljavanjem prošlosti? Oprez i mera su potrebni u arheološkim parkovima i baštinskim atrakcijama, u „odigravanju istorije” ili u drugim simulacijama, spektaklima i senzacijama da se iz pristupačnosti ne bi prešlo u banalnost.

U želji da se istorija učini opipljivom, u pokušaju da se „vizualizuju obrasci života”, uglavnom dolazi do iskrivljene slike arheološkog nasleđa, koja se često prihvata kao realnost. Ovakva artefaktualna istorija nužno ignoriše ili trivijalizuje ceo spektar društvenih iskustava, poput rata, eksploatacije, gladi ili bolesti.

Sl. 18. Izvođenje opere *Aida* na Viminacijumu, 2013. godina

Umesto konstruktivnog dijaloga vezanog za relevantne teme (ponovo ističemo veoma aktuelno pitanje tolerancije ili migracija) uglavnom imamo podsticanje romantičnih shvatanja o značaju i važnosti balkanske, posebno srpske teritorije za razvoj i postojanje Rimskog carstva, i maglovitih i pogrešnih veza napravljenih između rimske i nacionalne istorije. Značaj koji rimska prošlost ima danas u Srbiji, kao politički i društveni argument, slično 19. veku i vremenu konstituisanja mlade evropske države, kreira željene političke okvire i konstruiše kulturni identitet. Prisvajanje Rima uvek je političko: ukazivanje na klasičnu, rimsku kulturu postavlja Srbiju na mapu civilizovane Evrope, one koja direktno nasleđuje antičku kulturu i njene institucije. Isticanje toga da smo mi deo proslavljenog i dugotrajnog Carstva, kao i drugi delovi Evrope, potvrđuje moderni identitet Evropljana i kao naše direktno nasleđe. Ponovo rimska kultura ima prestiž, a Srbija je opet „evropska država izuzetno vredne stare kulture“.

Kulminacija ove konstruisane veze bio je izložbeni kompleks priređen u junu 2017. godine, povodom svečanog prijema predsednika Srbije Aleksandra Vučića, u Palati Srbije. Ovde su, pored arheološkog nasleđa, bila predstavljena raznorodna kulturna i druga dobra iz svih krajeva Srbije, od praistorije do modernog doba, do danas. Ističemo jedan od segmenata – portrete rimskih imperatora rođenih na tlu Srbije (Sl. 19), čiji je broj sada već dostigao 18. Portreti su ovovremeni, gipsani,

Sl. 19. Izložba *Rimski imperatori rođeni na tlu Srbije*, 2017. godina
(foto Narodni muzej u Beogradu)

ali su bili izloženi kao da su u pitanju originali, na distanci, iza graničnika. Konstruisana prošlost dobila je i adekvatnu materijalizaciju: komodifikovane replike, čija je vrednost naglašena i predmetnim legendama (akademske price-tags). Izložba je naizgled samo pokazala bogato nasleđe Srbije, dinamičnu istoriju i njene heroje, kao i današnje preduzetništvo. Ova otvorena poruka o vrednostima, imala je i (ne baš tako) suptilnu i skrivenu drugu stranu: poruku o kontinuiranoj liniji napretka – u kojoj rimski carevi imaju važnu ulogu – koja kulminira u današnjici.

Predmeti ili narativi

Tačne i pouzdane prezentacije, kombinovane sa novim pristupom arheološkim nalazima, u kojem nije najvažnija estetska dimenzija ili tipologija, fini primerci, ekskluzivnost nalaza i senzacionalizam, već smisljena interpretacija i medijacija, odnosno iskorak u društveno relevantne teme, mogle bi da umanje uticaj koji imaju „trivijalne teme koje okupiraju javnost“ ili „specifične percepcije prošlosti koje su delimično ili potpuno izmišljene“.

Promena načina, sadržaja i poruka prezentacija ne odnosi se samo na predstavljanje arheološkog nasleđa (i odgovornost je kustoske, muzejske arheologije) već i rezultata arheoloških istraživanja (i odgovornost je istraživača). Arheologija se uglavnom razume kao nauka o predmetima iz prošlosti, a ne kao nauka koja govori o ljudima. Međutim, arheologija se – kao i muzejska arheologija – bavi predmetima, ali ona nije o nečemu, već je o nekome i za nekoga. Arheološka istraživanja imaju šire društvene implikacije, posebno prezentacija i interpretacija njihovih rezultata, i proces konstituisanja arheološkog nasleđa – kao i svakog drugog kulturnog nasleđa – može da ima konzervativne ili društveno progresivne rezultate. Ističemo – arheolozi rade za savremene zajednice (Sl. 20).

Predmet, odnosno materijalna kultura, je osnova, ali je u funkcionalnoj naraciji predmet deo teme. On može da bude primer, u ovom slučaju, specifično rimskog, ali i generalnog koje nije ograničeno samo na rimski materijal, već omogućava široku studiju različitih subjekata i fenomena. Predmet uvek nosi više značenja, ima više priča koje može da ispriča, i na kustosu je izbor njegovog mesta u postavci – važno je šta kustosi žele da naglase i gde ima najviše uticaja. Umesto pukog saopštavanja činjenica, treba da se istražuje i priroda dokaza i tumačenja prošlosti: arheološki nalazi, reintegracijom u istorijski kontekst, transformišu se u eksponate. Arheološki predmeti u postavci transformišu se od prostog objekta prošle kulture u simboličnu predstavu koja pokreće pitanja istorije ljudi i istorije okruženja, te naše, sadašnje, percepcije. Ukratko, uključivanjem predmeta u pojedine tematske celine ili jedinice kreira se objašnjenje/prevod kojima se predmeti/dokazi čine čitljivim. Interpretacija je zasnovana na ishodu, a ciljevi mogu da budu učenje (koje nije isto što i obrazovanje), promena ponašanja ili buđenje emocija. Suština je da, umesto monolitne, jednoobrazne prošlosti, koja čeka da

Sl. 20. Dečje radionice Narodnog muzeja u Beogradu (foto autor, 2004)

je otkrije znalac, ponudimo mnoge verzije prošlosti, koje zajedno daju široki spektar informacija i emocija.

Prihvatanje novih muzeoloških koncepata i prisupačne i čitljive postavke, ne svode „pravu“ arheologiju na „popularnu“. Lično u prikazima nije, kako neki autori smatraju „tabloidizam u muzejima“, niti je stvaraju sad već ne toliko novi pristupi post-procesualne arheologije – ekstremni relativizam u stalnim postavkama ne bi ponudio platformu za svakojake alternativne, fantastične i kultne arheologije. Upravo suprotno, čvrsto „držanje“ za kulturno-istorijski pristup, narativi kreirani kao podrška upitnim nacionalnim mitovima ili oni koje kreiramo zbog sredstava omogućavaju da interpretacije postanu opasne.

Drugačija platforma u pristupu nasleđu možda bi mogla da društveni ponos koji se zasniva na izuzetnosti, senzacijama i najstarijem zameni ponosom zbog očuvanja različitih aspekata nasleđa i multikulturalnosti. Izazov za muzeje i same istraživače je i mnogo jasnije predstavljanje arheoloških istraživanja, metodologije i rezultata. Promenu mora da prati i kritički pristup prema institucionalnom i kulturnom autoritetu.

<http://www.humboldt-serbia.ac.rs>

The screenshot shows a web browser window displaying the website of the Humboldt-Club Serbia. The page title is 'HUMBOLDT-KOLLEG 2018' and the main heading is 'Хумболтов клуб Србије / Humboldt-club Serbien'. Below the heading is a navigation menu with links: 'Хумболтов клуб Србије', 'Активности клуба', 'Управа', 'Контакт', 'Сازице', 'Линкови', and 'Публикације'. The main content area is titled 'О клубу' (About the Club) and contains the following text:

Хумболтов клуб Србије у дневном листу Политика

Хумболтов клуб Србије је основан 16. октобра 1990. године у Београду као академско удружење које окупила стипендисте немачке Фондације Александар фон Хумболт (*Alexander von Humboldt-Stiftung, Bonn*), са територије Републике Србије. Поддршка удружењима стипендиста један је од програма Хумболтове фондације, који осим основног програма стипендирања научника укључују и доделивање награда и гостујућих професура, донације за истраживачку опрему и књиге, организовање научних скупова, учешће некадашњих стипендиста на научним конференцијама у Немачкој, гостовање немачких научника у земљама где раде некадашња стипендиста, подстицање институционалног партнерства између Немачке и Србије.

Хумболтов клуб Србије је нестраначко и недобитно удружење чији су циљеви ширење научних сазнања, подстицање научног рада, брига о научницима, посебно научном подмлатку, развијање сарадње међу научницима у земљи, унапређивање сарадње са научницима и научним институцијама у иностранству, нарочито у Немачкој. Најважније средство у остваривању ових циљева је организовање предавања, расправа и научних скупова.

Хумболтоов клуб Србије - Humboldt-Club Serbien
Гласник 19 - Mitteilungen 19
Редакција

**Мирко Коматина (главни и одговорни уредник), Бранимир Јованчићевић,
 Ђорђе С. Костић (заменик уредника), Мелита Видаковић, Јамсина
 Марковић-Липковски, Љиљана Букарица, Ивана Иванчев-Тумбас, Лука Ч.
 Поповић, Слободан Марковић, Марија Гавровић-Јанкуловић**

ISSN 0354-62-76